

**TALABALARNING LINGVOMADANIY KOMPETENTLIGINI
RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI**

Yakubbayev Murodilla Marufovich

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Namangan davlat chet tillari instituti

Annotatsiya. Bugungi kunda xorijiy tillarni o'qitish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar, kompetensiya, kompetentlik tushunchalari, lingvomadaniy kompetensiyaning mazmun-mohiyatini yoritish dolzarblik kasb etmoqda.

Kalit so'zlar: kompetensiya, lingvomadaniy kompetentlik, motivatsion va qiymat komponenti, kognitiv komponent, hissiy komponent.

Kirish

Kompetensiya so'zining 16 xil ma'nolarini psixologlar tomonidan 7 xil baholash shkalasidan foydalanishdi, ekspertlar tomonidan qayd etilgan tushunchalar quyidagilardan iborat:

- ishlab chiqarish masalalarini yecha olish qobiliyati;
- aniq vaziyatlarda bilim va ko'nikmalarni qo'llay olish qobiliyati;
- kasbiy standart tavsifiga mosligi;
- tashkilot tomonidan subyektning sifatli faoliyatini shakllantirish maqsadida ishchiga qo'yilgan talab;
- ishchining xulq-atvor me'yorlari tashkilotga mosligi;
- bilim, ko'nikma va malakalar (BKM), qobiliyat, motiv, shaxs, kommunikativ sifatlar va boshqa tushunchalarning umumiy yig'indisi;
- sifatli ishga tayyorgarligi va ko'nikmasi;
- lavozim vazifalariga mas'ulligi va vakolati;
- BKM+kasbiy muhim sifatlar;
- kompetensiyaning turli jihatlari;

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

- kasbiy muhim sifatlar tashkilotchilik konteksti bilan birgalikda;
- kasbiy tajribani chuqur anglanishi;
- shaxsiy xususiyat, individuallik;
- muvaffaqiyatli faoliyatda inson omili;
- samarali ishlab chiqarish faoliyati mezonlari;
- ijodkorlik;
- aniq tashkilotlarda ishlab chiqarish vazifalari.

Natijada, kompetensiya bu-bilimlar, ko'nikmalar, malakalar, sabab omillari, shaxsiy sifatlar, maqsadli vaziyatlarning umumiy uyg'unligi bo'lib, qaysiki aniq tashkilot, aniq guruh, aniq ish joyida, aniq ishlab chiqarish jamoasi ijrochilarining samarali yechimlarini ta'minlab beradi.

Kompetentlik tushunchasi deganda, ma'lum bir sohada talaba (masalan, bo'lajak o'qituvchi) tomonidan egallangan kompetensiya, ya'ni ma'lum bir sifatning to'liq shakllangan majmui tushuniladi.

Kompetentlik tushunchasi (lotinchadan kompetentia, kompete so'zidan olingan bo'lib-"birgalikda erishaman, qozonaman, mos kelaman, to'g'ri kelaman" degan ma'noni bildiradi) lug'atlarda esa "nimadir to'g'risida fikr yuritishga yo'l beradigan bilimlarga ega bo'lish", "xabardor bo'lmoq, huquqli bo'lmoq" degan ma'noni bildiradi.

Kompetentlik tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik izlanishlar natijasida kirib kelgan. Shu sababli kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik"ni anglatadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi. Kasbiy kompetentlik negizida aks etuvchi sifatning mohiyati quyidagicha yoritiladi:

1. Ijtimoiy kompetentlik-ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda subyektlar bilan muloqotga kirisha olish.

2. Maxsus kompetentlik-kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyatnatijalarini real baholash, BKMni izchil rivojlantirib borish bo'lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi.

3. Shaxsiy kompetentlik-izchil ravishda kasbiy o'sishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o'z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish.

4. Texnologik kompetentlik-kasbiy-pedagogik BKMni boyitadigan ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.

5. Ektremal kompetentlik-favqulodda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to'g'ri harakatlanish malakasiga egalik.

Til- bu ijtimoiy mahsul, insonlarning bir-birini o'zaro tushunish vositasidir. XX asr boshlaridan beri ko'plab ilmiy nazariyalar, tili va madaniyat ajralmas birlik degan g'oyaga asoslana boshladi. Madaniyat tilshunoslik bilan shunchaki yonma-yon soha sifatida emas balki "inson siri, til va matn sirini chuqur tahlilsiz tushunib bo'lmaydi" deb tadqiq qilinadi. Shuningdek, hozirda tilshunoslikda yangi soha sifatida lingvomadaniyat kirib kelmoqda. Til va madaniyatning masalalari bilan asosan lingvomadaniyatshunoslik sohasi shug'ullanib kelmoqda. Ilm-fanning til va madaniyat munosabatlariga bo'lgan qiziqishlar XX asr oxirida yangi tilshunoslik fani paydo bo'lishiga olib keldi.

Ushbu fanning mavzusi – til va madaniyatning o'zaro ta'siri, ularning birlashishi, ya'ni til madaniyati. Madaniyat va til teng ekstremal hodisalar deb hisoblanadi va madaniyatning mazmuni sifatida keng ma'noda tushunilgan til, shuningdek, ushbu kontentning mavjudligi va mavjudlikshakli hisoblanadi. Til milliy madaniyatning eng katta boyligidir va til, bilimli va axloqiy ongga ega

bo'lgan INSoN nafaqat bir obyekt va madaniyat mavzusini anglatadi, balki bu biz uchun eng qiziqarli, interfaol muloqot obyekti va mavzusidir.

Lingvomadaniyat – til va madaniyat tushunchalari o'rtasidagi munosabatni o'rganadigan tilshunoslikning yangi bo'limidir. lingvomadaniyatshunoslik XXasr oxiri va XXI asr boshlarida, etnolingvistika, psixolingvistika va kognitiv kabi yangi sohalar bilan bir qatorda paydo bo'lgan. lingvistikani bu yangi sohasining rivojlanishi V.N.Telia, V.V.Vorobev, V.G.Kostomarov va V.A.Maslova kabi olimlarning bir qancha ilmiy tadqiqot ishlari bilan bog'liqdir. Shu sohaning eng mashhur ilmiy ishsifatida V.A.Maslovaning kitobi e'tirof etilgan. Bunda hozirgi kundagi lingvokulturalogik tadqiqotning mavjud tendensiyalarini tasvirlagan.

V.Maslova tadqiqotlarida “lingvomadaniyatshunoslik” atamasi fanda tilshunoslik va madaniyatshunoslikni kesib o'tuvchi fan ma'nosini bildiradi. Bu fan millatning madaniyatini tilda aks ettirishini va mustahkamlashni o'rganadi. V.V.Vorobev tilshunoslikka lingvokulturalogik tahlilning asosiy birligini, uni tilning dialektik birligi va tilga oid bo'lmagan (konseptual va obektiv) mazmunda kiritdi. V.V.Krasskiyning fikriga ko'ra, lingvokulturalogiyaning asosini mental-til kompleksining madaniy-tarixiy qatlamiga kirishimiz mumkin bo'lgan “kanal” xususiyatiga ega til birligi va diskurs tashkil qiladi.

Madaniy tilshunoslik ilm-fanning nazariy va analitik rivojlanishini (murakkab tizimlarni o'rganish va bilim qobiliyatini taqsimlashni) va antropologiyani tezlashtiradi. Madaniy tilshunoslik turli tillar madaniy tushunchalarni aks ettiradi, jumladan madaniy naqshlar, madaniy toifalar va madaniy metafora ularning xususiyatlaridan foydalanadi. Madaniy tilshunoslik doirasida til tilga, madaniy bilim darajasiga bog'liq. Bu bizga “lingvokulturologiya”ni psevdofilmiy-nazariya soniga moslashtirish imkonini beradi.

MUHOKAMA

Xususan, madaniy lingvistika uslublari xorijiy va "muhojir" tilshunoslar tomonidan qo'llab-quvvatlanmaydi. Lingvomadaniy izlanishlarni madaniyat bilan

Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi

yaqin aloqada til sifatida o'rganish odatda qabul qilinadi. Til–madaniy obyektlarni o'rganish semantika, sintaktikalar va pragmatikalarning birligini tashkil etuvchi tizim usulini qo'llash orqali amalga oshiriladi va ular sizning “til va lingvistik tarkibning dialektik ravishda bog'langan bo'linmalari” deb atalishiga imkon beradi.

V.V. Redsning ta'rifiga ko'ra lingvokulturologiyani “dunyodagi milliy tasvirni o'rganish bilan bevosita bog'liq, tilni tushunish, aqliy zahmatli kompleksning xususiyatlari” bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lgan til va nutqda madaniyatning namoyish va namoyishini o'rganadigan intizom” sifatida tanitiladi. Aloqa uchun til-kognitiv yondashuvni qo'llash tavsiya etiladi, chunki umumiy tilshunoslik va milliy aniqlangan komponentni tahlil qilishga imkon beradi. Tilshunoslik va hududiy tadqiqotlar XX asrning oxiridan boshlab tilshunoslik, tilshunoslik va madaniyatshunoslik bilan shug'ullanuvchi rus olimlari o'rganish obyekti tavsiflovchi yangi atamalar bilan faol tanishganlar.

XUIOSA

Lingvomadaniyat – zamonaviy tilshunoslikning yangi yo'nalishlaridan biri bo'lib, antroposentrik paradigm doirasida o'rganiladi. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan shunday xulosa qilamizki, olimlarning tadqiqotlarida til va madaniyat o'zaro munosabati butunlay isbotlangan hamda, til va madaniyat deyarli bitta birlikni aks ettirishi tavsiflab berilgan. Tilda madaniy qadriyatlar aks etadi. Bularning har ikkisi bir-birini to'ldirib turuvchi vazifasi tilshunoslikning lingvomadaniyatshunoslikda o'rganiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Borisenko M. K. “Some aspects of teaching elements linguistic and regional studies in the senior classes. Foreign languages at school №3 – 1997
2. Byram M. Language and culture learning : The need for integration / M. Byram // Germany, its representation in textbooks for teaching German in Great Britain. – Frankfurt- am-Main : Diesterweg, 1993. – P. 3–16.
3. Henkel E. Culture in Second language teaching and learning / E. Henkel. – 7-th ed. – Cambridge : CUP, 2007.

4. Krupko A. G. "Linguistic and regional approach in teaching a foreign language as a factor in developmental learning." IYASH №6 – 2000
5. Richards, J. & T. Rodgers (2001). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Махкамова Г. Т. Формирование межкультурной компетенции студентов филологического вуза (английский язык) / Г. Т. Махкамова. – Ташкент : Фан, 2010.
7. Щукин А. Н. Теория обучения иностранным языкам (лингводидактические основы): учеб. пособие. М.: ВК, 2012. 336 с.